

Місцеві зелені курси

Iceland
Liechtenstein
Norway grants

як підґрунтя для створення
планів дій на підтримку зелених
і соціальних інновацій та підприємництва:
контекст та рекомендації для міст

KOSICE
УЖГОРОД
ХАРКІВ
ALTA

Cities in the
Enlarged
European
Area

www.ceea-cooperation.com | www.eeagrants.org | www.eeagrants.sk

Місцеві зелені курси

Iceland
Liechtenstein
Norway grants

як підґрунтя для створення
планів дій на підтримку зелених
і соціальних інновацій та підприємництва:
контекст та рекомендації для міст

© Кошиці, Центр суспільних і психологічних наук Словацької Академії Наук,
науково-дослідна установа (ЦСПН САН).

Ґранти ЄЕЗ представляють внесок Ісландії, Ліхтенштейну та Норвегії в зелену,
конкурентоспроможну та інклюзивну Європу. Проект № GGC01007 «Міста в розширеному
європейському просторі: спільний розвиток потенціалу державних установ шляхом
словацько-українського транскордонного співробітництва та підвищення доброчесності
в державних справах (СЕЕА) отримав ґрант від Ісландії, Ліхтенштейну та Норвегії на суму
458 504 євро через ґранти ЄЕЗ. Проект був співфінансований у розмірі 15% з державного
бюджету Словацької Республіки.

Реалізація проекту сприяє виконанню основного гасла цього програмного періоду:
«Working together for a green, competitive and inclusive Europe».

Погляди, висловлені в цьому дослідженні, належать виключно авторам і не обов'язково відображають
погляди донора, який не несе відповідальності за використання представленої інформації.

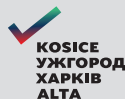
© Дизайн: Tlačiareň uBabeja s.r.o.

© ФОТОГРАФІЇ: pexels.com; 123rf.com

Дослідження публікується без мовної редактури.

ISBN 978-80-89524-97-6

<https://doi.org/10.31577/2023.9788089524976>

Cities in the
Enlarged
European
Area

Автори:

Ріхард Філчак (ЄЕА та ЦСПН САН)

Анна Калістова (ЦСПН САН)

Ян Курка (SUSTO – Sustainability Tools)

Мар'ян Гудак (Місто Кошиці)

Рецензенти:

Емілія Гутманова (Пряшівський університет)

Зузана Полачкова (ЦСПН САН)

2023

Вступ /4

Контекст
європейських
політик і рамки
для заходів
на рівні міст /5

- 1.1 Зелений курс і візія сталих міст /9
- 1.2 Локальний зелений курс для міст /9
- 1.3 Плани дій та міста як рушії змін /12

Роль міст та
їхні можливості
для творення
змін /15

- 2.1 Сталість і міста /16
- 2.2 Внутрішня і зовнішня співпраця
(не тільки на прикладі міста Кошиці) /17
- 2.3 Рекомендації для міських політик /19

Менеджмент
зміни /21

- 3.1 Інструменти управління: європейські міста
стають на шлях трансформації і переходу
до сталості /21
- 3.2 Місцевий зелений курс та його процеси /24
- 3.3 Основні принципи ефективного спілкування
і приклади кліматичного діалогу /30
- 3.4 Інструменти оцінки й моніторингу
та індикатори сталості /31

Висновки
й стратегічні
рекомендації /33

Вступ

Мета цього дослідження – допомога у створенні та реалізації планів дій для підтримки зелених і соціальних інновацій і підприємництва в трьох містах, які співпрацюють у проекті. На підставі зібраних наявних прикладів розвитку з Кошиць, Харкова, Ужгорода й окремих міст Норвегії¹ бачимо різні способи підходу до цього питання. Водночас аналіз ситуації та дискусії під час робочих зустрічей показують, що поєднати екологічні та кліматичні цілі із соціальною інклюзією та соціальним підприємництвом не легко, проте необхідно.

Дослідження «Місцеві зелені курси як підґрунтя для створення планів дій на підтримку зелених і соціальних інновацій у наших містах: контекст і рекомендації для стратегій і політики» було проведено в межах проекту № GGC01007 за сприяння ґранту Ісландії, Ліхтенштейну та Норвегії у розмірі 458 504 євро через Ґранти ЄЕП. Проект був співфінансований у розмірі 15% з державного бюджету Словацької Республіки. Він є частиною планованих заходів і результатів проекту.²

Саме дослідження не стільки ціль, як засіб. Це інструмент, який може допомогти партнерам проекту та сторонам-учасникам краще зрозуміти контекст нового зеленого курсу Європейського Союзу, ознайомитися з прийнятим на європейському рівні Планом дій на підтримку соціальної економіки, з новими директивами та загалом із процесом розширення ЄС.

Мета даного дослідження – сприяти розробці планів дій для міст Кошиці, Харків та Ужгород. Водночас немає єдиної форми того, як би мав виглядати кожен окремий план дій. Три таких плани, підготовані протягом роботи над проектом, мають ґрунтуватися на місцевих умовах, відбивати локальні передумови і ставити реальні цілі й завдання на підставі глибокого аналізу й оцінки ситуації у містах. У контексті локальному плани дій мали б становити додану цінність до інших стратегічних документів міста.

У Частині 1 здійснено аналіз рамок ситуації в перспективі Європейського Союзу (ЄС), Словаччини й України. Завдання міст та їхній простір для створення змін у даному дослідженні представлено в Частині 2. У ній також описані можливі підходи та приклади доброї практики міста Кошиці. Для створення відповідного простору й імплементації ЄЗК на рівні міст відповідно до ICLEI³ необхідно поєднати 4 ключові принципи в області управління, реалізовуваних заходів, інтегрованих цілей та партнерства (див. Частину 3). Здійснений у Частині 3 аналіз свідчить про те, що практичне впровадження підходу зелених і соціальних інновацій вимагає чіткі рамки політики й формування партнерства на інституційному, національному, регіональному і місцевому рівнях. Продумане планування на усіх рівнях, що стосуються ЄЗК, повинне вести до спільно визначених цілей.

1 Див.: https://ceea-cooperation.com/docs/CEEA_12P_HQ.pdf

2 Deliverable 2: Guidelines to the Ecologically and socially responsible and innovative cities

3 ICLEI, 2021

Контекст європейських політик і рамки для заходів на рівні міст

В Європейському Союзі (ЄС) сьогодні понад 80 000 міст, які відповідають за впровадження 70% європейського законодавства, здійснюють менеджмент третини всіх публічних витрат і відповідають за дві третини публічних інвестицій.⁴ Міста в багатьох аспектах являються не тільки політичним, адміністративним, але й історичним і культурним простором, що відіграє ключову роль у процесі екологічних і соціальних перетворень, з якими ми стикаємося сьогодні.

Словаччина разом з іншими країнами ЄС приєдналася до мети досягнути кліматичну нейтральність до 2050 року. Таким чином країна приєдналася до інших країн, на які сьогодні припадає 75% світового ВВП і серед яких є найрозвиненіші економіки світу. Проте досягнення цієї мети означає безпрецедентно глибокі й швидкі економічні й соціальні перетворення, спрямовані на декарбонізацію економіки. Якщо протягом 1991 – 2019 рр. викиди ЄС скоротилися на 24%, то до 2030 року вони повинні знизитися ще на 31%. Однак відносно легкодоступні і дешеві рішення майже вичерпано і кожний наступний відсоток зниження викидів коштує більше ніж попередній.

В цьому контексті роль міст є вирішальною. Крім інфраструктурних і технічних рішень потрібно знайти шлях зелених і соціальних інновацій, які будуть просувати зелені й соціальні рішення у сфері підприємництва. Такий шлях сьогодні є одним з важливих викликів для формування стратегій, політик та інструментів досягнення соціально інклюзивних і екологічно сталих міст.

Кліматична нейтральність та зелені й соціальні інновації

Отримання громадської підтримки: Кліматична нейтральність це унікальна можливість для економічних і соціальних перетворень, спрямованих не лише на пом'якшення/адаптацію до зміни клімату, але й на конкурентноспроможність промисловості та послуг. Важливо отримати підтримку шляхом виявлення і розвитку економічних можливостей в контексті міст, пам'ятаючи, що кліматична нейтральність це не тільки витрати, але й довгостроковий прибуток.

Соціальний вимір перетворень: Для досягнення соціального консенсусу важливо поєнувати цілі кліматичної нейтральності із соціальними питаннями, формувати способи залучення й компенсації для тих груп населення, які є вразливими до змін.

Кліматична оцінка публічних інвестицій: Міста є важливими інвесторами, які через впровадження інструментів таксономії як системи класифікації, що застосовується до всіх публічних інвестицій, можуть сприяти і формувати екологічно й соціально сталі економічні ініціативи і водночас запобігати інвестиціям у проекти й ініціативи, які негативно впливають на клімат.

Створення синергії замість дублювання: Зміцнення політичних рамок й управління в містах формує взаємодоповнюваність і синергію між різними доступними і планованими джерелами фінансування кліматичної нейтральності й соціальної згуртованості.

Зміцнення рамки імплементації: Ефективне використання доступних джерел вимагає створення чогось нового на підставі досвіду політики згуртованості і подальшого розвитку ефективної системи імплементації та підвищення можливостей поглинання.

Стандартне впровадження нових політик і підходів достатнє для досягнення перетворень, необхідних для справжньої імплементації сталого розвитку. Для зміни способу реалізації кроків і заходів у сфері розвитку потрібно буде використати можливості Європейського зеленого курсу (ЄЗК). При цьому важливим аспектом буде збереження громадського консенсусу через застосування принципів справедливих перетворень та поєднання екологічних і соціальних рішень і підходів.

Справедлива трансформація

Перехід до сталого майбутнього є необхідним. Консенсус щодо цієї теми щодалі більший. Проте якщо перехід не відбудеться справедливим чином, це може мати негативний вплив у соціальній сфері, зокрема постануть такі теми як втрата робочих місць в промисловості вичерпних палив, енергетична бідність або питання соціальної інклюзії найбільш вразливих груп.

Комісія ЄС представила Механізм справедливого переходу (JTM) як частину ЄЗК 14 січня 2020 р. Це інструмент для забезпечення справедливого переходу до кліматично нейтральної економіки.

Даний механізм є ключовим інструментом забезпечення того, щоб перехід до кліматично нейтральної економіки відбувався справедливим чином і не мав негативних наслідків. В межах цього механізму повинна бути забезпечена цільова підтримка з метою накопичення приблизно 55 мільярдів євро за період 2021 – 2027 рр. Ці кошти будуть використані у найбільш постраждалих регіонах з метою пом'якшення соціально-економічних наслідків переходу.

Амбітні цілі кліматичної нейтральності до 2050 р. вимагатимуть переходу від поступових змін до більш комплексної реформи. Значними будуть економічні й соціальні витрати. Насамперед зростуть ціни на енергію з ископного палива. Натомість ціни на енергію з відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) постійно падають, насамперед в контексті індивідуальних ресурсів і ресурсів громади. У довгостроковій перспективі це ще й забезпечує необхідну незалежність від зовнішніх коливань, що для багатьох країн (напр. України) має велике значення.

Багато людей зіткнуться з незахищеністю на ринку праці, що зумовлено сукупністю наслідків переходу до Індустрії 4.0 та автоматизації наслідків політики декарбонізації. Якщо негативні аспекти не будуть завчасно й достатнім чином ідентифіковані й вирішені, значна частина суспільства може виступити проти цієї політики.

З іншого боку цей перехід передбачає величезні переваги. Циркулярна економіка, локальні ланцюжки отримання-постачання, а також відновлювані джерела енергії – все це в контексті соціальної економіки створює величезні можливості для роботи. І вони набагато більші у порівнянні з тими, які сьогодні забезпечує промисловість ископних палив.

Досягнення кліматичної нейтральності за умови збереження соціального спокою становитиме величезні виклики для міст. Тому потрібно вживати негайних, але продуманих кроків. Підтримка зелених і соціальних інновацій з акцентом на зелене й соціальне підприємництво – один з важливих етапів цього переходу.

1 січня 2016 р. Україна підписала з ЄС Угоду про поглиблену й всеохопну зону вільної торгівлі (The Deep and Comprehensive Free Trade Areas – DCFTA). З метою вступу в Європейський Союз у 30-х роках XXI ст. Україна розпочала в січні 2021 р. підготовку до подання формальної заявки на членство в ЄС, яку планувала подати в 2024 р. Проте завка на членство в ЄС була подана вже у 2022 р. і 23 червня 2022 р. Україна отримала статус країни-кандидата.

Хоча дискусії про ЄЗК в Україні тільки розпочалися і в уряді ще немає конкретних планів, Україна підтвердила свої зобов'язання розвивати «зелену» економіку. Національна економічна стратегія представляє зобов'язання України досягти вуглецевої нейтральності до 2060 року. Якщо говорити про узгодженість із цілями ЄЗК, то країна має амбіції швидкого поступу. З цієї метою в Україні було створено міжсекторальну робочу групу з питань клімату, яка координує співпрацю між ЄС та Україною. До неї залучені всі міністерства, розвивається співпраця між ЄС та Україною в межах ЄЗК.

Як і в багатьох країнах ЄС, включно із Словаччиною, в Україні також відсутнє більш комплексне розуміння процесу переходу. Цей процес часто сприймається лише як проблема навколишнього середовища. Проте процес переходу і Європейський зелений курс набагато більше впливають на економічну й соціальну галузь, це не лише виклики у сфері навколишнього середовища. Серйозним викликом для України є застаріла промисловість, для якої характерна технологічно відстала промислова інфраструктура. Енергоємність в Україні становить приблизно 180 кілограм нафтового еквіваленту на тисячу доларів ВВП (порівняно з паритетом купівельної спроможності), що у порівнянні з 83 кг вказаного еквіваленту в ЄС є дуже високим показником. Те саме стосується вуглецевої інтенсивності.

Незважаючи на наявні виклики, саме міста можуть стати рушіями змін і відігравати ключову роль в контексті підготовки потенціалу, необхідного для виконання умов майбутнього розширення ЄС. Якщо сьогодні європейські міста відповідають за імплементацію 70% європейського законодавства, розпоряджаються третиною усіх публічних витрат і відповідають за дві третини публічних інвестицій, то після вступу України до ЄС ці завдання матимуть і Харків з Ужгородом.

Актуальним залишається питання фінансування. Тому Європейська комісія планує представити фінансові інструменти, які будуть доступні як для України, так і для 30 інших країн у межах поточного процесу розробки й імплементації Європейського зеленого курсу.

1.1 Зелений курс і візія сталих міст

Європейський зелений курс – це план ЄС для досягнення сталої економіки таким чином, щоб кліматичні та екологічні виклики перетворилися на нові можливості, проте цей перехід повинен бути соціально справедливим та інклюзивним для всіх. Через зелений курс ЄС зобов'язався «до 2050 р. досягти нульових чистих викидів парникових газів, економічного зростання, не пов'язаного з використанням ресурсів, і жодної людини та жодного місця не залишити позаду»⁵.

ЄЗК це нова європейська стратегія розвитку сучасної, конкурентноспроможної і ресурсоефективної економіки. Він включає комплекс соціальних та екологічних ініціатив, спрямованих на створення першого у світі вуглецево-нейтрального континенту до 2050 року. В Європейському законі про клімат дані цілі закріплені як законне зобов'язання. Нові кліматичні цілі передбачають зменшення викидів парникових газів на 55% до 2030 р. Міста є центрами економічної діяльності, формування знань, залучення громади та інновацій, а отже становлять наріжний камінь для реалізації зеленого курсу на практиці.

ЄЗК спрямований на декарбонізацію інфраструктури, екологізацію промисловості, причому зелені й соціальні інновації з акцентом на зелене й соціальне підприємництво відіграють у цьому контексті ключову роль. Співпраця з малим і середнім бізнесом (МСБ) та створення економічно вигідних і конкурентноспроможних альтернатив, що ґрунтуються на більш екологічних підходах та нових бізнес-моделях, є надзвичайно важливою. Шляхом надання переваги управлінню циркулярною економікою через підтримку створення відновлювальних джерел енергії, зеленого виробництва та сталого управління

відходами, що здійснюється за допомогою суб'єктів соціальної економіки, міста перетворюються на простір більш стійкий до зміни клімату та соціальної нерівності. На практиці контекст політики та економічних інструментів передусім повинен запустити хвилю відновлення, мета якого полягає у зменшенні викидів та підвищенні енергоефективності будівель. Будуть прийняті кліматичні закони, на підставі яких кліматичні амбіції перетворяться на правові зобов'язання, як і нова промислова стратегія, в межах якої просувається подвійний зелений і цифровий перехід, що реалізовуватиметься з огляду на соціальні й суспільні проблеми.

Виклики будуть ключовими як для міст у країнах-членах ЄС, так і для міст, розташованих у країнах, що прагнуть вступити у ЄС.

1.2 Локальний зелений курс для міст

Міста це простір, де здійснюється економічна діяльність, створюються знання, існують громади та можливості для впровадження інновацій і соціально-економічних перетворень. У них можна підтримувати й об'єднувати місцеві підприємства, бізнес-сектор, суб'єкти соціальної економіки, освітні установи та громадян з метою пошуку рішень, що сприяють трансформації. Міста та їхні екосистеми можуть стати рушієм відновлення, стимулюючи розвиток нових ринків для кліматично нейтральних, повторно використовуваних і перероблених продуктів, декарбонізації та модернізації енергетично затратних галузей промисловості, для створення нових робочих місць, перекваліфікації робочої сили та залучення різноманітних груп населення.

Зміна клімату й нові виклики, пов'язані з концепцією справедливого переходу, вимагають нових підходів. На рівні ЄС з'являється низка ініціатив на підтримку впровадження

⁵ Детальніша інформація про кліматичну нейтральність на: <https://europeangreens.eu/climate-action/news-climateneutrality/>

Європейського зеленого курсу. До них належить, наприклад, Європейський кліматичний пакт, Новий європейський Баугауз, ініціатива «Хвиля реновації», Європейський план дій на підтримку соціальної економіки чи Європейська програма навичок.

Основним підходом в ЄС з точки зору міст являється ініціатива Європейської комісії *The Intelligent Cities Challenge* (ICC), в межах якої надано підтримку 136 містам у використанні передових технологій для здійснення інтелекгентного, екологічного і соціально відповідального відновлення й перетворення міст. Міста, об'єднані в ICC, та їхні місцеві екосистеми стануть рушієм місцевої економіки, у них будуть створені нові робочі місця, зміцниться участь громадян і їхній добробут. ICC є частиною ширшої системи підтримки політик та інструментів ЄС, що ґрунтується на ЄЗК, цифровій стратегії та інших ключових політиках ЄС. Мета полягає у переході до дематеріалізованої, більш цифрової, орієнтованої на послуги, низьковуглецевої та інклюзивної економіки. В межах цього також важливо заручитися підтримкою громадськості та формувати спільне бачення засноване на знаннях системи, яка дозволить запровадити систему циркулярної економіки через «локальні цикли цінностей», перекваліфікацію на основі перевірених циклів та сталих інвестицій.

Крім того, ЄЗК дає різним ініціативам та підходам нові імпульси. На рівні міст, наприклад, підтримується поєднання й інтеграція екологічних та соціальних політик, створення інтегрованого підходу.

Підприємництво, що здійснюється з метою досягнення суспільно позитивного соціального впливу.⁶

З 1 травня 2018 р. набув чинності Закон «Про соціальну економіку й соціальні підприємства» (далі лише «Закон»), у статті II якого внесені зміни до відповідного розділу Комерційного кодексу. Відповідно до цього формулювання через сімнадцять років змінено визначення підприємництва у Словацькій Республіці (СР): «Під підприємництвом слід розуміти безперервну діяльність, що здійснюється підприємцем самостійно від власного імені і на власну відповідальність з метою отримання прибутку, або з метою досягнення вимірного позитивного соціального впливу, якщо йдеться про господарську діяльність зареєстрованого соціального підприємства відповідно до окремої норми». Згідно з новим розширеним визначенням підприємництва, «діяльність підприємця», крім інструмента для отримання прибутку, може стати засобом досягнення позитивного соціального впливу, іншими словами засобом для досягнення суспільно корисних цілей. Це веде до унікального розширення можливості підприємництва, коли Комерційний кодекс СР відчиняє двері до застосування концепту, відомого у світі як соціальне підприємництво. Таким чином, згідно з Комерційним кодексом підприємцями вважаються й ті суб'єкти, підприємницька діяльність яких спрямована на інші цілі, не лише на отримання прибутку, а підприємництвом вважається і така діяльність підприємця, що здійснюється з метою досягнення вимірного позитивного соціального впливу [якщо йдеться про господарську діяльність зареєстрованого соціального підприємства].

6 РІЧНИК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА
<https://www.prog.sav.sk/wp-content/uploads/Rocenka-socialneho-podnikania.pdf>

Що таке соціальні й зелені інновації?

- Соціальні інновації стосуються планування та впровадження нових рішень, які передбачають концептуальні, процесуальні, продуктові або організаційні зміни, які в кінцевому підсумку повинні покращити добробут і благополуччя окремих осіб і громад.
- Результатом екологічних інновацій є зменшення споживання природних ресурсів, викидів і відходів. Приклади екологічних інновацій: відновлювані джерела енергії, енергетична утилізація твердих відходів, використання відходів для переробки в матеріали, виробництво добрив зі стічних вод, екологічні продукти та різні приклади створення циркулярної економіки.

Що таке соціальне й зелене підприємництво?

- Соціальне підприємство – це суб'єкт господарювання, який поєднує економічні цілі з соціальними цілями. Для соціальних підприємств характерна орієнтація на досягнення позитивного суспільного впливу в різних суспільно корисних сферах (тобто й у т.зв. зелених темах), залучення широкого кола суб'єктів до управління підприємством та соціалізація можливого прибутку. Соціальне підприємство отримує дохід через активну діяльність на ринку, тобто підприємницьку діяльність. Це неправда, що соціальне підприємство не може отримувати прибуток, проте цей прибуток перерозподіляється не між акціонерами та партнерами соціального підприємства, а використовується на благо діяльності, завдяки якій соціальне підприємство досягає позитивного соціального впливу.
- Зелене підприємництво – це діяльність, спрямована на свідоме вирішення екологічної/соціальної проблеми/потреби через реалізацію підприємницьких ідей з високим ступенем ризику, що має виключний позитивний вплив на природне середовище і водночас є фінансово сталою. Зелений підприємець – це той, хто відкриває і провадить роботу підприємства так, щоб бути екологічним у своїх продуктах і процесах вже від моменту свого заснування.
- Більш м'які форми екологічної модернізації, у яких збережено сучасні економічні структури й механізми, а вищий рівень екологічної ефективності досягається шляхом використання кращих технологій.
- Більш радикальні форми переоцінки економічної парадигми і досягнення революційних інновацій, як-от: LETS (Local Exchange Trading Systems), де обмін товарами й послугами здійснюється за сформованою місцевою платіжною одиницею або на підставі системи без обігу готівки. Або підтримуване громадою сільське господарство, яке дозволяє фермерам отримати солідарне фінансування від місцевих жителів на початку вегетативного періоду з метою забезпечення доступу до свіжих і чистих продуктів для місцевих громад.

1.3 Плани дій та міста як рушії змін

Мета даного дослідження є сприяння і допомога в створенні і впровадженні планів дій, спрямованих на підтримку зелених і соціальних інновацій з акцентом на зелене і соціальне підприємництво в трьох містах, які співпрацюють у проєкті (Кошиці, Ужгород, Харків). Плани дій, які б мали бути створені в результаті цієї співпраці, не матимуть єдиних рамок і повинні створюватися на підставі конкретних умов, стану управління й участі громадськості у даному місті й у даному контексті.

Важливим для їх підготовки буде аналіз стану і ситуації, а також визначення ключових зацікавлених сторін (т.зв. стейкхолдерів). На підставі сказаного вище буде визначено основні підходи у застосуванні нових стратегій/поступів. Рамкові підходи до створення планів дій повинні ґрунтуватися на концептуальному визначенні нового екологічного і соціального напрямку розвитку для міст, а також на пошуку синергії та поєднанні зеленого і соціального напрямку розвитку.

Новий екологічний і соціальний напрямок розвитку для міст

Немає жодного «універсального підходу для всіх» для просування, підтримки й покращення зелених і соціальних інновацій та сприяння зеленому й соціальному підприємництву в наших містах. Міста відрізняються за площею, економікою, людським капіталом та багатьма іншими показниками. Вони знаходяться у різних середовищах локального, регіонального, національного й міжнародного контексту.

Як вже було представлено у дослідженні «12 прикладів доброї практики» (успішна практика в містах-партнерах), усі залучені міста визнають і активно просувають нові підходи до підтримки місцевої економіки та у співпраці з місцевим громадянським суспільством тестують нові й інновативні підходи.⁷

Існує велика кількість прикладів доброї практики співпраці міст і фірм, що веде до нових моделей ведення підприємництва. Проте незаперечним фактом є те, що ініціатором зелених і соціальних інновацій у нашому середовищі зазвичай бувають органи місцевого самоврядування. Про це свідчить і проведене недавно опитування щодо стану соціальних інновацій, в межах якого 73,5% респондентів зазначило, що основним рушієм соціальних інновацій є саме місцеве самоврядування.⁸ Другий найбільший гравець – суб'єкти соціальної економіки. Прогалиною, що відзначена й у фаховій літературі⁹, є внесення програми соціальних і зелених інновацій до планів розвитку міст та їх інтеграція в окремі види діяльності, яку здійснюють міста.

Цьому повинні допомогти плани дій, проте для їх успішної реалізації, їх слід міцно закріпити на місцевому рівні. Ці плани дій повинні відбивати політичні виклики й поступ їх вирішення, територію і місцевий контекст, у якому пропонується їх впровадження. Поєднання соціального і зеленого напрямку передбачає і отримання ширшої підтримки, більшої поінформованості, участі, залучення зацікавлених сторін та формування інтердисциплінарних команд.

Мета планів дій – стимулювати підтримку соціальних і зелених інновацій, які поступово формують простір для соціального й зеленого підприємництва.

7 Детальніше на: https://ceea-cooperation.com/docs/CEEA_12P_HQ.pdf

8 Міністерство праці, соціальних справ і сім'ї, 2022

9 ЄК, 2017

У Словачкій Республіці в 2018 р. був прийнятий Закон «Про соціальну економіку і соціальні підприємства». Крім визначення соціального підприємства, в ньому прописані й механізми та інструменти, спрямовані на підтримку соціальної економіки і соціальних підприємств. Це механізми фінансового й нефінансового характеру, що спрямовані на різні види допомоги, починаючи від компенсації нижчої продуктивності праці у випадку працевлаштування людей, що перебувають на маргінесі ринку праці, до допомоги, спрямованої на підтримку інвестицій у соціальні підприємства, простішого доступу до фінансових ресурсів, інструментів податкової політики аж по інструменти стимулювання ринку.

Одним із значущих інструментів підтримки соціальних підприємств є державні закупівлі. У зв'язку із прийняттям Закону «Про соціальну економіку і соціальні підприємства» були внесені зміни до Закону «Про державні закупівлі», в межах якого було створено багато інструментів, спрямованих на підтримку соціального аспекту при державних закупівлях, що зміцнило становище соціальних підприємств у процесі державних закупівель. У групі державних замовників з'явилося зобов'язання враховувати соціальний аспект у визначеному відсотку державних закупівель, також впроваджено т.зв. виключні замовлення для інтеграційних соціальних підприємств, тобто таких, які досягають позитивного соціального впливу шляхом працевлаштування людей, що знаходяться на маргінесі ринку праці. Також було створено кращі можливості для формування місцевих ланцюжків постачання збуту через зареєстровані соціальні підприємства, що без сумніву важливо в контексті планів переходу до низьковуглецевої економіки.

У прийнятому законі передбачено і процес реєстрації соціальних підприємств. Суб'єкти, які відповідають критеріям соціального підприємництва, визначеним у законі, мають можливість подати заявку на отримання статусу зареєстрованого соціального підприємства у Міністерство праці, соціальних справ і сім'ї СР, що відкриває доступ до спеціалізованої форми допомоги. Реєстрація для соціальних підприємств не обов'язкова. Станом на 31.12.2022 р. до реєстру соціальних підприємств було внесено 615 соціальних підприємств. Проте за оцінкою експертів майже 1100 – 1300 діючих підприємств відповідають всім ознакам соціального підприємства.

Пошук синергії:

Поєднання зеленого і соціального напрямку розвитку

Якщо соціальне підприємництво вже тривалий час є предметом публічної дискусії і поступово отримує більшу систематичну підтримку, то його зв'язок з цілями екологічної і кліматичної політики почав розвиватися згодом. Незважаючи на це, сьогодні вже маємо багато прикладів доброї практики.¹⁰

Хоча, як показано в цьому дослідженні, ситуація в Європі швидко змінюється. У Словаччині від 2018 р. набув чинності новий закон, який має підтримати розвиток соціального підприємництва.

Згідно з даними Переліку соціальних підприємств 2016 – 2017 рр. кількість соціальних підприємств різної організаційно-правової форми в Україні становила приблизно 150 підприємств (від неурядових організацій до товариств з обмеженою відповідальністю). Деякі фахівці називають цифру 1000 українських соціальних підприємств. Цю велику різницю можна пояснити тим, що не всі соціальні підприємства відповідали всім критеріям, визначеним у Переліку (наприклад, прозорий бухгалтерський облік чи відкриті річні звіти).¹¹

Поєднати екологічні й кліматичні цілі з соціальною інклюзією і соціальним підприємництвом не просто. Існує багато перешкод, які стоять на заваді розвитку підприємництва. Зацікавлені особи стикаються передусім з високими витратами капіталу, недостатньою фаховою підготовкою і браком умінь.

10 Детальніше на: <https://www.pwc.com/gx/en/services/sustainability/publications/state-of-climate-tech.html> nebo <https://susto.earth/clanky/klimatick-dekda-desa-rokov-pre-naplnenie-parizskej-dohody>

11 Більше інформації про соціальне підприємництво в Україні у статті «Social Entrepreneurship in Ukraine: An Effective Tool for Overcoming Challenges?» на: https://socialbusiness.in.ua/knowledge_base/social-entrepreneurship-in-ukraine-an-effective-tool-for-overcoming-challenges/#:~:text=According%20to%20the%20data%20from,enterprises%20at%20up%20to%201%20C000.

Інтеграція соціальних та екологічних цілей вимагає ретельно продуманої політики, метою якої є, серед іншого, залучення приватного капіталу.

Як і традиційна підприємницька діяльність, так і зелене й соціальне підприємництво може скористатися можливостями, які інші не використовують або використовують недостатньо. Як показують приклади інших країн, але й моніторинг існуючих поступів з Кошиць/Харкова/Ужгороду¹², насамперед мова йде про різні можливості в межах компетенції міста. Це може бути, наприклад, використання вторинної сировини у виробництві продукції з вищою доданою вартістю, управління відходами, покращення вмій мешканців, заходи для дітей, а також підтримка зобов'язання і менші обмеження у сфері повторної висадки лісів та екологізації міст, чи обмеження для зеленої мобільності – підтримка пріоритетів ЄС у сфері сталої мобільності, місцевих і регіональних зусиль у декарбонізації транспортної галузі. Наявні приклади з ЄС, як-от: «Моя зелена історія» – моніторинг, просування та поширення зобов'язань і обмежень у сфері клімату та перевірених місцевих і регіональних поступів у контексті ЄЗК.

Однак для впровадження таких конкретних заходів надзвичайно важливо створити чіткі рамки міської політики, спрямованої на підтримку цілей зелених і соціальних інновацій і на підтримку підприємництва у цих сферах. У даному дослідженні розглянемо як така структура поступово створюється у ЄС, і як міста можуть інтегрувати її у свої плани й стратегії розвитку. У нашому випадку вони можуть бути прикладом для підготовки міських планів дій і поступів у Кошицях, Харкові й Ужгороді.

12 Див.: https://ceea-cooperation.com/docs/CEEA_12P_HQ.pdf

Роль міст та їхні можливості для творення змін

*«Ніщо не відбувається саме по собі.» / “Nothing is experienced by itself.”
(Kevin Lynch)*

Міста як районні, регіональні та надрегіональні центри (зважаючи на конкретну кількість мешканців, місцеву економічну, соціальну, культурну екосистему і топографічний контекст) – це природні виконавчі місцевих, аналітичних, стратегічних, планувальних та реалізаційних рішень.

У центральноєвропейському контексті міста є центрами освіти, торгівлі, промисловості, культури, транспорту, логістики та десятків інших атрибутів, які разом створюють взаємопов'язані рівні відповідальності, компетенції та відносин з власним населенням у цілому та кожним мешканцем зокрема.

Держава інколи далека від розуміння потреб мешканців своїх міст. Органи місцевого самоврядування можуть набагато гнучкіше реагувати на різні вимоги та потреби. З іншого боку муніципалітети та малі міста часто недостатньо оснащені, їм бракує потенціалу й комплексного портфоліо послуг, необхідних для задоволення потреб їхніх жителів.

Починаючи з 2016 року, у своїй програмі «The Urban Agenda for the EU» Європейська комісія ЄС зосереджується на використанні потенціалу та внеску міських регіонів і міських зон для досягнення своїх поставлених цілей та цілей країн-членів (не тільки на екологічні та соціальні теми).¹³

У 2050 році, за даними ООН, 68% населення Землі буде жити в містах.¹⁴ Тоді приріст населення нинішніх держав-членів ЄС має становити 6,8%, незважаючи на припущення, що половина

¹³ Для детальнішої інформації див. <https://fuurium.ec.europa.eu/en/urban-agenda/pages/what-urban-agenda-eu>

¹⁴ <https://www.un.org/development/desa/en/news/population/2018-revision-of-world-urbanization-prospects.html>

країн почне відчувати зменшення кількості населення.¹⁵ Разом із внутрішньою та зовнішньою міграцією міста стануть центром розвитку всієї спільноти та інновацій технологічного, екологічного чи соціального характеру.

Роль міст, і як муніципалітетів, і як живих організмів, полягає в тому, щоб забезпечити баланс послуг для життя своїх мешканців, незалежно від того, чи вони проведуть там усе своє життя, чи обирають його місцем свого проживання на певний період часу, чи просто пройдуть крізь нього. Від освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг, доступності, різноманітних культурних можливостей до гідної срібної економіки, це баланс десятків рівнів, які в своїй сукупності дають кожному конкретному мешканцеві, громаді й усьому місту відчуття гарного життя та дому¹⁶.

2.1 Сталість і міста

*«Повна спеціалізація, досконала мережа, не тільки неймовірна, але й небажана.» /
“Complete specialization, final meshing,
is improbable and undesirable.” (Kevin Lynch)*

Сталість або сталий розвиток – це баланс між економічними, екологічними та соціальними вимогами й потребами населення міст, регіонів, країн та міжнародних спільнот.

Дуже чітко, лаконічно і просто.

У повсякденному житті муніципалітету сталість має багато форм.

Сталий громадський діалог є важливим інструментом міста для формулювання та вербалізації довгострокових цілей, до нього веде зрозуміла і правдива поінформованість та спілкування з громадськістю, міждисциплінарне та міжвідомче планування та участь мешканців.

Сталий підхід до публічних фінансів полягає не лише в їх прозорому управлінні та використанні через закупівлі й тендери, а й у важливості сталих факторів і соціальних аспектів, як-от: дотримання умов праці з боку всіх постачальників, використання матеріалів з екологічними сертифікатами, зменшення серед міського транспорту частки транспортних засобів, що працюють на викопному паливі, припинення використання шкідливих хімічних речовин в управлінні інфраструктурою та громадськими просторами або запровадження нової екологічної політики в державних установах і офісах, наприклад, сортування відходів або відмова від використання бутильованої питної води.

Сталий розвиток може відбуватися лише за наявності професійного та кадрового забезпечення, що може методологічно та процедурно реалізувати та імплементувати лише певну кількість проектів та планів. Перевантаження наявних фахівців, нехтування покращенням їхніх знань і навичок призводить до нижчої цінності їхньої праці.

Власний розвиток міст

Міста як органи самоврядування мають у своєму розпорядженні багато інструментів, за допомогою яких вони можуть впливати на свій майбутній розвиток. Звичайно, важливим аспектом є сфера повноважень місцевого самоврядування в конкретній країні. Проте управління власною територією, власними послугами та власною пропозицією є вагомим аргументом на користь міст.

15 <https://urban.jrc.ec.europa.eu/thefutureofcities/urbanisation#the-chapter>

16 <https://www.oecd.org/eu/economy-of-well-being-brussels-july-2019.htm>

Інфраструктура

Одним із найважливіших інструментів самоврядування в плануванні та управлінні своєю територією є змістовний і зрозумілий генеральний план міста і часткові плани окремих зон. Будь-яка відсутність чіткості в цих документах відкладає рішення, використання публічних чи приватних ресурсів на тривалий час і часто унеможлиблює реалізацію проєктів розвитку міста. Генеральний план міста поєднує низку рівнів, взятих із стратегічних документів і документів розвитку муніципалітету, які повинні одночасно і в тому самому просторі забезпечити консенсус інтересів різних сторін-учасників, як-от: широкої громадськості, фахової спільноти, неприбуткового сектору, приватного сектору, академічної спільноти тощо. Окрім акцентування уваги на можливості реалізації окремих проєктів розвитку на основі генерального плану, необхідно також подбати про їх сталість. На додаток до вищезазначеного балансу між економічними, екологічними та соціальними вимогами, мова також йде про прозоре поведіння з публічними коштами та здатність дотримуватися давно встановлених правил.

Наступним інструментом є наявна фізична інфраструктура міста, пов'язана з наданням містом публічних послуг. Не варто припускати, що тільки місцева влада може надати всі необхідні послуги в будь-який час і в будь-якому місці. Еволюція потреб мешканців міста та громад завжди на кілька кроків випереджає еволюцію пропонованих послуг. Доступ третіх сторін (зазвичай неприбуткових організацій) до наявної фізичної інфраструктури за умови збереження її призначення зазвичай сприяє тому, щоб потрібні послуги надавалися ефективніше та більш адресно.

Приклади з міста Кошиці (І):

Будівлю кінотеатру, яка давно не використовувалася, передали в оренду громадському об'єднанню, яке поступово перетворює його на аудіовізуальний центр зі сталою фінансовою моделлю.

Частину муніципального житлового фонду міста передали фонду «Дедо», який реалізує програму «Housing first», спрямовану на боротьбу із безпритульністю. Фонд може раніше та краще виявляти відповідні сім'ї та осіб, які можуть стати безпритульними, і працювати з ними далі, щоб стабілізувати їхню ситуацію.

2.2 Внутрішня і зовнішня співпраця (не тільки на прикладі міста Кошиці)

Співпраця на різних рівнях приносить і формує культуру діалогу. Тривала розбіжність окремих гравців міського організму в місті Кошиці призвела до знецінення публічної дискусії, підходів участі та спільного планування. Зміна цих підходів відбувається повільно, довгостроково і невеликими кроками. Але наслідки значні.

Останніми роками місто Кошиці створило декілька ґрантових схем для місцевих мешканців і організацій з метою підтримки ідей і проєктів, які приносять суспільну користь. Так були створені окремі ґрантові програми для культури, спорту, волонтерства, розвитку здоров'я та зелених тем. Деякі райони міста Кошиці працюють з бюджетами участі, у яких вони дозволяють

своїм громадянам приймати рішення щодо інвестицій, але за реалізацію вибраних інвестицій відповідає орган місцевого самоврядування. Інші райони міста впроваджують ґрантові схеми, в рамках яких передають відповідальність також за саму реалізацію окремих заходів успішним реципієнтам підтримки. Результатом є більш адресне спрямування публічних ресурсів і насамперед точніша та детальніша інформація про потреби окремих громад. Іншою перевагою є розширення списку активних учасників, спільнот чи організацій, які все частіше запрошуються до створення документів розвитку міста на рівні робочих або фокус-груп.

Приклади з міста Кошиці (II):

Місто Кошиці реалізує проект Кошиці 2.0, який співфінансується Європейським фондом регіонального розвитку (ЄФРР) через ініціативу Міські інноваційні заходи. Цей проект передусім спрямований на підвищення якості життя у місті шляхом покращення та розвитку служб міста і підвищення громадянської участі в культурних, соціальних та економічних заходах. Прикладом реалізованих заходів може бути створення документа *Програма економічного розвитку та соціального розвитку міста Кошиці та його функціональної зони на 2022 – 2027 рр. (ПЕРСР)*, яка була реалізована абсолютно по-новому за широкої участі громадськості, професійної спільноти та стейкхолдерів. Це вдалося зробити завдяки можливостям, наданим вищезгаданою програмою. Окрім більш якісної та більш реалістичної програми, подальшою перевагою також є ефективніша комунікація між органами самоврядування та державними установами і краща поінформованість суспільства.

Такі міста, як Кошиці, що розташовані у віддалених регіонах, часто стикаються з проблемою відтоку висококваліфікованої та фахової робочої сили в економічно сильніші міста та країни. Зменшення кількості населення, демографічний розвиток та перспектива дедалі більшого старіння місцевого населення, як і вже згаданий відтік професіоналів, не дозволяють місту – основній адміністративній ланці у даній території – формувати всі політики, створювати стратегічні документи та документи розвитку у власних установах.

У минулі роки було правило, що такі документи і матеріали формувалися через державні тендери, їх готували переможці тендерів, часто з-поза меж міста. Обраний підхід дозволяв покривати брак професійних можливостей у короткостроковій перспективі, але в довгостроковій перспективі місцеві урядовці не мають можливості здобути досвід такої роботи. Поширеним явищем було (і тепер є) створення розробок або стратегічних матеріалів третьою стороною. Однак створені вони були без ґрунтовних консультацій та знання структури окремих органів самоврядування, в результаті чого виникали труднощі на етапі впровадження стратегічних рамок, планів дій або будь-яких інших планів, що знецінювало такий документ. Навіть найкраща стратегія стає непридатною, якщо вона нереалістична чи нездійсненна.

На додаток до вирішення проблеми нестачі експертів і фахівців у певних сферах, гібридна процедура спільної роботи із зовнішнім постачальником також приносить поступове збільшення знань і досвіду в місцевих органах самоврядування. Місто може краще визначати свої проблеми, формулювати завдання і аргументовано коментувати, вносити зауваження і перебрати на себе роботу третіх осіб.

Зовнішня співпраця

Дуже ефективним способом підвищення спроможності самоврядування є національне та міжнародне спілкування з містами подібного розміру, характеру, статусу у власній країні або зі схожими проблемами (економічна стагнація, старіння населення, трансформація промисловості, периферійний регіон на Шенгенському кордоні тощо).

Обмін досвідом та знаннями, набутими в процесі реалізованих проектів, дозволяє швидше приймати власні рішення, що без таких консультацій і візитів вимагало б більше часу та інших ресурсів.

За останні роки місто Кошиці приєдналося до кількох міжнародних асоціацій, таких як Угода мерів,¹⁷ Баскська декларація¹⁸ чи Угода «Зелене місто»¹⁹ та, серед іншого, до двох основних завдань ЄС: Зелена столиця Європи 2023²⁰ та Місії «Кліматично нейтральні міста»²¹.

Крім поглибленого аудиту всіх існуючих документів і планів розвитку, а також підвищення ефективності професійного потенціалу працівників місцевого самоврядування, ця міжнародна діяльність протягом трьох років також сприяла:

- переоцінці структури окремих екологічних територій, за які відповідає місто;
- кращій відповідності місцевої політики та стратегій європейським та світовим вимогам і тенденціям;
- створенню нової структурованої частини бюджету «Зелене місто»;

- створенню спеціалізованих посад і реорганізації роботи;
- міждисциплінарному і різнофаховому спілкуванню і плануванню.

На додаток до цих структурних переваг, це також означає кращу переговорну позицію для перемовин з міжнародними партнерами під час формування більших проектів і консорціумів, більш гідну позицію на карті Європи в контексті підходу й вирішення зелених тем, а також більші зобов'язання міста у міжнародних угодах.

2.3 Рекомендації для міських політик

Швидким і добрим інструментом для визначення потенціалу мешканців є використання таких інструментів, як місцевий ґрант, бюджет участі або захід з планування участі, на якому будуть визначені основні активні учасники, їхні навички та здатність до дій. Протягом одного року можна пройти шлях від початку створення переліку учасників, через прозору схему субсидій і до реалізації невеликих проектів, таких як інформаційна кампанія, модифікація громадського простору, будівництво дитячого майданчика, висадка дерев або видалення візуального смогу.

Перевагою є регулярне оновлення та доповнення бази даних активних мешканців та організацій, які зацікавлені в участі у громадському житті міста, а також реалізація десятків дрібних втручань, які завдяки залученим мешканцям мають високий і довгостроковий рівень сталості. Водночас ці особи, громади та організації стають амбасадорами візії і роботи міста з місцевими громадами.

¹⁷ Детальніше на: <https://www.eumayors.eu>

¹⁸ <https://sustainablecities.eu/endorsers-basquedeclaration/>

¹⁹ https://ec.europa.eu/environment/green-city-accord_en

²⁰ <https://ec.europa.eu/environment/europeangreencapital/>

²¹ https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe/eu-missions-horizon-europe/climate-neutral-and-smart-cities_en

Середньострокова робота – це створення розробки чи стратегічного документу, який має окреслити розвиток самоврядування на тій чи іншій території на 5-10 років вперед. Робота над таким документом дає можливість запросити за один стіл стейкхолдерів з усього міста, щоб максимально узгодити їхні кроки та заплановані дії. Важливою частиною процесу є збір даних та їх аналіз, регулярні зустрічі робочих груп, пропонування реалістичних рішень і водночас просування їх у бюджеті міста.

Перевагою є інтенсивний діалог між місцевою владою, державною адміністрацією, академічною спільнотою, приватним і некомерційним сектором та фахівцями. Створення документів зазвичай передбачає процес регулярного збору раніше незібраних даних, зацікавлені сторони отримують краще уявлення про загальну ситуацію, а результатом може стати реальний документ, який слугуватиме аргументом для кращого голосування у місцевій раді, адже депутати зможуть приймати рішення на підставі даних, фактів і звітів експертів.

Довготривала робота, що виходить за горизонт одного, а може, й двох виборчих періодів – це комплексна трансформація однієї сфери компетенцій та пропозиції міста. Це може бути політика утилізації відходів, зона культури або громадські парки. Такому зобов'язанню передують менші кроки, згадані в попередніх параграфах. Без громадської підтримки та без чітких планів не можливо провести зміни, їх не можливо буде втілити в життя.

Краще зосередитися на кількох більших цілях (замість того, щоб увага була фрагментована на нескінченну кількість дрібних кроків), які будуть більш зрозумілими і їх легше інтегрувати у процеси самоврядування та діалог з мешканцями міста. Чіткий план на 10-20 років із прозорим інвестуванням публічних ресурсів та очікуваними результатами у вигляді нефінансових прибутків, як-от: покращення стану здоров'я населення, вищий рейтинг системи освіти чи покращення якості повітря в місті, водночас являється якісним квитком для започаткування міжнародної співпраці й отримання зовнішніх ресурсів для впровадження цих змін.

Менеджмент зміни

3.1 Інструменти управління: європейські міста стають на шлях трансформації і переходу до сталості

У цьому розділі ми розглянемо найпоширеніші інструменти управління сталістю, які дозволяють містам боротися з викликами ЄЗК і таким чином ініціювати пілотні, спрямовані на досягнення системних змін, інноваційні проекти із залученням стейкхолдерів. Як ми побачимо нижче, ці інструменти є корисними насамперед тому, що вони допомагають мобілізувати потенціал всередині та за межами міської адміністрації, спрощують доступ до фінансових ресурсів, роблять доступними перевірені процедури та приклади доброї практики і, що не менш важливо, забезпечують прозоре звітування про індикатори сталості щодо ефективного діалогу з мешканцями та іншими стейкхолдерами.

Наприкінці листопада 2020 року на неформальній зустрічі міністрів ЄС було схвалено *Оновлену Лейпцизьку хартію*²² – стратегічний документ про інтегрований та сталий розвиток європейських міст. На думку міністрів, стійкі міста є справедливими – вони надають кожному можливість інтегруватися в суспільство (рівний доступ до освіти, соціальних послуг, охорони здоров'я та культури), безпечне та доступне житло й енергопостачання. Стійкі міста також є зеленими – у них формується висока якість навколишнього середовища, вони вживають заходів для боротьби зі зміною клімату. Викиди зменшуються завдяки кліматично-нейтральним джерелам енергії, ВДЕ, будівлям з нейтральним викидом вуглецю, а також завдяки принциповим змінам у способах виробництва та споживання, передусім переходу до циркулярної економіки.

22 Детальніше на: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/newsroom/news/2020/12/12-08-2020-new-leipzig-charter-the-transformative-power-of-cities-for-the-common-good

Також важливо, що стійке місто є продуктивним – тут створюється сприятливе інноваційне середовище та можливості для місцевого та регіонального виробництва. Тут формується цифрова, орієнтована на послуги низьковуглецева економіка, побудована на суспільстві знань та культурних індустріях.

Все більше і більше міст зобов'язується перейти до сталого функціонування та намагається відповідати контексту політики та економічних інструментів, що динамічно розвивається. У жовтні 2020 року десятки європейських мерів висловили свою підтримку ЄЗК через т.зв. *Мангаймське звернення*.²³ Вони зобов'язуються підготувати власні місцеві зелені курси, які мають ґрунтуватися на п'яти системних змінах:

1. *Зміна інфраструктури, яка обслуговуватиме поствуглецеве суспільство, з пріоритетною підтримкою розумних, зелених і блакитних рішень.*
2. *Пріоритетом розвитку місцевих і регіональних економік буде захист клімату, природних ресурсів, біорізноманіття та екосистем. Основне у них – якість життя нинішніх і майбутніх поколінь.*
3. *Міський розвиток базуватиметься на принципах участі, прозорості, інклюзії та недискримінації.*
4. *Спосіб життя та культура, які передусім сприятимуть якості, циркулярності й довговічності послуг і виробів.*
5. *Міське самоврядування надаватиме пріоритет розвитку спільного добробуту, підтримуватиме соціальні інновації та економіку.*

23 https://conferences.sustainablecities.eu/fileadmin/user_upload/_temp_/Mannheim2020/Message/Mannheim-Message.pdf

24 Більше на: https://circularcitiesdeclaration.eu/fileadmin/user_upload/Images/Pages/Images/Circular_City_Declaration/CircularCitiesDeclaration.pdf

25 Більше на: <https://sciencebasedtargetsnetwork.org/wp-content/uploads/2021/04/SBTs-for-cities-guide.pdf>

26 Більше на: <https://sdgs.un.org/goals>

27 Див.: <https://stockholmresilience.org/research/planetary-boundaries.html>

Більше інформації про місцеві зелені курси, методологію їх створення та приклади гарної практики – у наступному розділі.

Також у Мангеймі багато міст приєдналося до *Декларації європейських міст з циркулярною економікою*²⁴, в межах якої міста зобов'язуються встановити чіткі цілі в сфері циркулярної економіки, використовувати державні контракти для підтримки циклічних рішень, інтегрувати принципи циркулярності в міському плануванні, підтримувати нормативні рамки, які спонукають до використання вторинної сировини, ремонту, повторного й спільного використання.

Щоб ознайомитися з кліматичним/стійким амбітним містом не потрібно їхати за межі регіону Центральної та Східної Європи. 10 травня 2021 р. міська рада Праги схвалила кліматичний план, метою якого є скорочення викидів парникових газів на 45% до 2030 р. (порівняно з 2010 р.) і досягнення вуглецевої нейтральності до 2050 р. Жителі Праги хочуть досягти цієї мети насамперед шляхом зміни джерел споживання електроенергії в місті та шляхом декарбонізації сектору виробництва і теплопостачання, тобто шляхом зменшення викидів CO₂ при постачанні електроенергії й тепла, шляхом збільшення електроенергії від нових виробничих установок з нульовими та низькими викидами, шляхом виключення електроенергії з вугілля, шляхом встановлення сонячних та когенераційних джерел електроенергії у двадцяти трьох тисячах будівель тощо.

Подібно до Праги, все більше міст встановлюють кліматичні та енергетичні цілі таким чином, щоб вони підкріплювалися науковими висновками, т.зв. *Науково обґрунтовані цілі (SBT)*.²⁵ SBT — це вимірні цілі, які дозволяють містам узгодити свою діяльність із *глобальними цілями сталого розвитку ООН*²⁶ і *планетарними межами*.²⁷ Це насамперед цілі, які відповідають цілям Паризької кліматичної угоди, а саме обмеження

Малюнок 1.

Основні зміни в місті до 2030 р. – Кліматичний план

Енергетика	Будівлі	Транспорт	Циркулярна економіка	Adaptácia
-60 % скорочення викидів CO2 при постачанні електроенергії і тепла	-15 % скорочення споживання тепла та газу завдяки заходам економії	-17 % скорочення споживання, передусім викопного палива для транспорту	+38 % зростання сортування побутових відходів (з 27% на 65%)	+1,5 млн. висаджених дерев
+2,3 ТВт-год електроенергії з нових заводів без викидів та з низьким рівнем викидів	+23 000 будівель з встановленими сонячними панелями та когенераційними джерелами електроенергії	+150 млн. пасажирів, які за рік додатково скористаються громадським транспортом	+3 млн. м³ біометану з біовідходів для використання у транспорті	-28% питної води для поливу зелених насаджень в місті
+2,6 ТВт-год ТВт-год тепла від нових заводів без викидів та з низьким рівнем викидів	+70 000 джерел тепла з низьким рівнем викидів (конденсаційні котли та теплові насоси)	+900 автобусів без викидів та з низьким рівнем викидів для щоденних перевезень	-50% утворення змішаних (залишкових) побутових відходів	+5% адаптованості до впливу змін клімату в громадських будівлях в міській і районних адміністраціях
0 МВт-год теплової та електричної енергії з вугілля	+500 000 смарт-лічильників електроенергії в домогосподарствах та установках	+10 000 загальнодоступних зарядних станцій або пунктів підтримки електромобільності в місті	0 т. відходів, утилізованих шляхом захоронення	+7 м² площі території, переведеної з водонепроникної зони в синьо-зелену інфраструктуру в перерахунку на 1 000 мешканців/рік

Примітка: Початковий стан переважної більшості показників – 2010 р. Для індикаторів адаптації початковий стан – 2018 р. Цільовий рік усіх індикаторів – 2030 р.

зростання середньої глобальної температури до 1,5°C порівняно з часом до промислової революції. Конкретна методологія управління та оцінки для досягнення визначених згідно з планетарними межами цілей запропонована у «Портреті міста»²⁸, саме на основі концепції т.зв. «Економіки пампушки» (Donut Economy) від британської професорки економіки Кейт Реворт, чия робота привернула світову увагу, необхідну для вирішення сучасних планетарних викликів. Більша швидкість і амбіції приносять містам численні переваги та можливості. Перш за все, це зменшення екологічного ризику та покращення умов для здоров'я населення і якості життя громадян. Перехід до низьковуглецевої та циркулярної економіки також дозволяє розвивати інновації та підприємництво. Водночас формується зелене перенаправлення європейської економіки і з'являються нові фінансові можливості. Очікується, що в найближчі роки джерела ЄС збільшать фінансування міст і увага буде зосереджена на екологічних і кліматичних викликах. До прикладу Європейський інвестиційний банк збільшує підтримку кліматичних проектів. Як приклад можна навести *Місію: Кліматично нейтральні та розумні міста*²⁹ з програми «Горизонт Європа», у рамках якої буде фінансово підтримано перетворення 100 європейських міст на кліматично нейтральні до 2030 року.

28 Більше на: <https://doughnuteconomics.org/Creating-City-Portraits-Methodology.pdf>

29 Більше на: https://ec.europa.eu/info/publications/100-climate-neutral-cities-2030-and-citizens_en

Міжнародна організація «Carbon Disclosure Project» вже два десятиліття працює над системами розкриття і моніторингу інформації про вплив на навколишнє середовище. Їхній інструмент оцінки для міст³⁰ спонукає міста розвивати всебічне розуміння свого впливу на навколишнє середовище, на основі якого вони можуть планувати та реалізовувати амбітні сфери політики. Даний інструмент – анкета про управління містом, рівні загроз і ризиків, пов'язаних зі зміною клімату, адаптацією, викидами в місті, заходами для зменшення викидів, можливостями, енергетикою, транспортом, продуктами, відходами та безпекою води. У найвищій категорії А міста демонструють високу якість заходів з адаптації та пом'якшення, міста поставили амбітні, але реальні цілі, наявний прогрес у досягненні цілей. Ці міста мають інтегровані стратегічні плани, в яких передбачено зменшення несприятливого впливу зміни клімату на громадян, підприємства та організації в місті.

Угода мерів³¹ у сфері клімату та енергетики об'єднує різні за величиною муніципалітети, які зобов'язуються скоротити викиди CO₂ щонайменше на 40% до 2030 року та підвищити стійкість до наслідків зміни клімату. Приєднання до угоди передбачає зобов'язання розробити План дій зі сталого енергетичного розвитку і клімату. Участь безкоштовна, місто-учасник отримує методичну підтримку.

3.2 Місцевий зелений курс та його процеси

(відповідно до *Local Green Deals: A Blueprint for Action*, European Commission, 2021³²)

Місцевий зелений курс (МЗК) – стратегічний інструмент, сформований на підставі практики конкретних і успішних міст, для прискорення амбіцій сталого розвитку відповідно до ЄЗК. Цей інструмент дає змогу гнучко адаптувати кроки відповідно до унікальної ситуації в кожному місті, зважаючи на особливі потреби та потенціал міста. Основні переваги його використання полягають у комплексному, конкретному та практично орієнтованому підході.

Для успішного досягнення результатів МЗК необхідно змінити або посилити підхід у кількох напрямках:

- **Управління:** нові інтегровані міські адміністрації та структури управління, що враховують мультидисциплінарні цінності (екологічні, економічні та соціальні) при прийнятті рішень, дозволяють розвивати інноваційний потенціал і діяльність, спрямовану на виконання довгострокових цілей.
- **Діяльність:** підхід, орієнтований на конкретну діяльність і кроки в межах ширшого партнерства, що ведуть до підписання угод про довгострокову співпрацю.
- **Інтегровані цілі:** Оцінка існуючих стратегій і політик для забезпечення узгодженості та зв'язку цілей, місцевих планів, партнерства, фінансування та ініціатив для досягнення кліматичної нейтральності та сталості.
- **Партнерство:** багатосторонній підхід, коли державний, приватний, громадський і волонтерський сектор усієї екосистеми міста працюють разом для досягнення спільних цілей.

30 <https://guidance.cdp.net/en/guidance?cid=16&ctype=theme&idtype=ThemeID&incchild=1µsite=0&otype=ScoringModule>

31 Більше на: <https://www.covenantofmayors.eu/>

32 З документом можна ознайомитися на: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/13331aee-d3cb-11eb-895a-01aa75ed71a1>

Кожне місто має власні особливі умови і розвиває власні специфічні теми, відповідно з цим пов'язані пріоритети й цілі міського розвитку. Проте, згідно з МЗК, можна описати кілька ключових принципів, що є передумовою для успішного досягнення результатів у сфері політик і сталого розвитку. Йдеться про принципи, що перевірені практикою успішних міст і ґрунтуються на базових засадах т.зв. менеджменту впливу. Це такі принципи:

- **Спиратися на те, що вже існує:** більшість міст уже мають власні стратегії чи політики, пов'язані із сталим розвитком. Тому не потрібно розробляти нові, натомість краще використовувати наявні й об'єднати їх у цілісну форму.
- **Мислити широко:** створіть спільне, довгострокове та стратегічне бачення та довгострокові пріоритети міста та гарантуйте їх у процесі планування і прийняття рішень, у вирішенні наскрізних проблем, таких як зміна клімату, циркулярна економіка та соціальна ізоляція. Інтегроване включення цих питань у бачення міста є важливим.
- **Подавати приклад і демонструвати зобов'язання:** політичне керівництво має продемонструвати рішучість і зміцнити довіру шляхом розробки та впровадження МЗК разом із громадянами, стейкхолдерами, підприємствами та спонсорами. Лідери повинні бути готові змінити те, що вони роблять і як вони це роблять. Вони повинні створити сприятливе середовище для змін, розповідати про важливість змін, які вони просувають, і продовжувати активну участь.
- **Багаторівневі (вертикальні) процеси управління:** потрібно забезпечити багаторівневе управління між усіма рівнями публічного адміністрування, щоб міста сприяли розробці відповідного законодавства та ініціатив на такі теми, як транспорт, енергетика, забудоване середовище та клімат, а також подбали про те, щоб програми фінансування відповідали потребам міст.
- **Інтегрований підхід (горизонтальна координація):** управління сталим розвитком вимагає міждисциплінарного підходу, а в органах міської влади працюють представники традиційних для муніципалітетів спеціальностей, що зазвичай призводить до відсутності діалогу, відсутності співпраці та до взаємної конкуренції за обмежені ресурси. Інтегрований підхід можна застосувати на основі управління проектами, напр. у сфері відповідальних/зелених закупівель за участі фахівців з питань права, фінансів, розвитку міста, освіти та комунікацій тощо.
- **Спільний підхід:** міста відіграють привілейовану посередницьку роль між публічним, приватним, волонтерським, освітнім, фаховим та громадським секторами. Цю роль міста можна використати для партнерства з іншими секторами для підтримки розвитку МЗК, підвищення обізнаності та підтримки заходів із впровадження. Концепція МЗК може об'єднати місцевих постачальників послуг з різних секторів для забезпечення наскрізних рішень, які відповідають місцевим потребам. Співпраця із зацікавленими сторонами може підвищити ефективність. Місцеві зацікавлені сторони повинні діяти як послі, щоб розширити охоплення ініціатив сталого розвитку міст.
- **Орієнтація на дію та засадничий вплив:** МЗК має забезпечити виконання та заходи з довгостроковим впливом. Варто використати міські ініціативи для започаткування спільного виробництва, спільного планування та спільного інноваційного підходу. Такі кроки прокладуть шлях до довгострокових і системних змін у способі співпраці міста із зацікавленими сторонами задля реалізації політики сталого розвитку. Як тільки місто встановить контакти, довіру та практику роботи з місцевими зацікавленими сторонами, буде доцільно формалізувати їхню співпрацю. Основним елементом МЗК є розробка та реалізація угод («local green

deals») про співпрацю. Типовим інструментом може бути використання міської власності для пілотних проектів співпраці з місцевими представниками.

- **Інвестиції в транзицію/перехід до сталості:** для досягнення ЄЗК знадобиться значна інвестиційна програма. Забезпечення того, щоб публічні кошти використовувалися для заохочення суб'єктів приватного та громадського секторів і сприяння подальшим інвестиціям у сталу діяльність, буде ключем до управління поступом трансформації. Містам доведеться комбінувати фінансові інструменти, щоб досягти цього та стимулювати розвиток місцевих підходів і рішень соціальної економіки, циклічних бізнес-моделей та місцевого бізнесу. Щоб забезпечити трансформацію, необхідно поєднати прямі економічні стимули, реалізовані напр. у формі ґрантів та позик, фіскальних кроків, таких як податки або дотації, а також структури спільного інвестування, реалізовані напр. через публічно-приватні партнерства.
- **Створення технологічної трансформації:** технологічні інновації змінюють глобальні суспільства та економіки. Щоб досягти сталого переходу, міста повинні використати їх на свою користь. Їхні дії мають бути адаптивними, тобто напр. пошук, визначення та впровадження технологій, які можуть підтримувати їхні цілі сталого розвитку, а також проактивними, напр. співпраця з підприємствами та дослідницькими інститутами з метою спрямування інновацій на рішення, які слугуватимуть інтересам громадян та суспільному добробуту.
- **Забезпечення стійкості:** зміна клімату, технологічні інновації, політичні зміни та соціально-економічні кризи призводять до швидкої трансформації глобальних суспільств і економік. Міста повинні подбати про те, щоб їх здатність досягати цілей сталого розвитку була стійкою до цих системних змін. Тому їхні процеси управління,

партнерство та плани дій повинні зосередитися на створенні довгострокових зобов'язань, гнучких структур управління та надійних стратегіях пом'якшення ризиків.

Створення МЗК не потребує нової стратегії. Проте заздалегідь продумана процедура, викладена у форматі плану дій, дозволяє більш ефективно та системно втілювати ЄЗК у функціонування міста та успішніше досягати результатів. Основний поступ створення МЗК можна розділити на 2 етапи – рух і розширення. З самих назв зрозуміло, що МЗК – це не статичний документ, а процес, метою якого є поступова інтеграція основних принципів менеджменту впливу в усі сфери управління містом та досягнення системних змін. Таким чином, це довгостроковий і безперервний процес, який відповідає на поточні виклики сталого розвитку. Це, де-факто, стан душі або *modus operandi* міста.

Перший етап, пошук, акцентується на формуванні міцних відносин із місцевими стейкхолдерами та досягненні спільних пілотних результатів, на підставі яких можна привернути увагу та підтримку для подальшого розширення ініціативи. На цьому етапі використовуються безпосередні можливості, створюється основний внутрішній потенціал і зміцнюється ноу-хау. Пілотні проекти мають форму т.зв. *quick wins* (т.зв. швидких перемог) і заохочують ініціативних стейкхолдерів-однодумців. Успіх підтверджує важливість співпраці, сприяє залученню ширшої аудиторії та формує передумови для наступного етапу, яким є розширення.

Суть **другого етапу,** розширення, – значне зростання партнерства та співпраці з місцевими стейкхолдерами та закріплення підходів МЗК на рівні управління містом. Загалом це ті самі кроки, що й на попередньому етапі, але вони вже відбивають аспекти розширення, тобто більші амбіції та формалізацію процесів, як буде зазначено нижче. Важливо оцінити вибір етапу з огляду на стан справ у даному місті та адаптувати його до поточних умов.

Як створити МЗК крок за кроком, **1-й етап** – пошук моменту
building momentum:

I. Створення передумов:

1. Визначення ключових політик та їх цілей, прийняття на міжнародному, національному та регіональному рівнях, що необхідні для закріплення визначеної проблеми та подальших кроків її вирішення.
2. Оцінка поточного розвитку в місті (стратегії, політики, заходи) та визначення активних ініціатив і стейкхолдерів.
3. Мапування процесу прийняття рішень у місті, визначення ключових осіб, які приймають рішення, та «інфлюенсерів», які можуть підтримати створення МЗК.
4. Публічно наголошувати на можливостях, які дає створення МЗК, напр. краще досягнення цілей, підвищення фінансової ефективності та заощадження, підвищення якості життя мешканців міста або більша зайнятість і створення місцевого економічного продукту.
5. Побудова довіри між стейкхолдерами шляхом пояснення переваг, які вони отримують від взаємної співпраці.

II. Згуртування наявного персоналу та створення керівної групи:

1. Створення керівної групи, що складається з представників різних спеціальностей (працівників міської ради), включно з представниками публічного, приватного та громадського життя міста.
2. Слід переконатися, що керівна група має потрібні знання і навички, а саме: мультидисциплінарні фахові знання, лідерські навички, здатність будувати мости між різними стейкхолдерами, чітке розуміння політики сталого розвитку та здатність брати участь у мережах та дискусіях на національному та європейському рівнях.

3. Використання доступних освітніх інструментів для доповнення навичок членів керівної групи.

III. Перегляд наявних стратегічних рамок:

1. Визначення наявних політик і цілей сталого розвитку (напр., стратегії адаптації, стратегії сталого розвитку, SECAP – план дій сталого енергетичного розвитку та клімату тощо), галузевої політики (напр., план мобільності, план якості повітря, територіальний план, план забудови, стратегія соціального залучення тощо) та адміністративні принципи (напр., правила державних закупівель, фінансова політика тощо).
2. Більшість визначених цілей і зобов'язань, імовірно, стосуватимуться більш ніж однієї сфери політики ЄЗК, тому ключовим є подальше визначення цих точок дотику, прогалин, потенційних компромісів і синергії між вашими існуючими політиками.

IV. Згуртування місцевих стейкхолдерів навколо безпосередніх можливостей:

1. Чітка політична підтримка МЗК допоможе вирішити інституційні перешкоди, сприятиме почуттю іввласності та підвищить довіру до процесу під час діалогу з громадянами та стейкхолдерами.
2. Реалізація МЗК вимагатиме внутрішньої готовності міської адміністрації. Необхідно підібрати й залучити прихильників МЗК з усіх відділів міської адміністрації, залучити їх до команди (напр., лідери та команди з питань фінансів і закупівель).
3. Ідентифікація стейкхолдерів допоможе визначити лідерів місцевих громад, представників бізнесу та ініціативи, які необхідні для підтримки ними названих зусиль. Відправною точкою мають стати обговорення

з місцевими суб'єктами економіки (напр., основні місцеві роботодавці), з керівниками існуючих ініціатив сталого розвитку (напр., екологічні організації та соціальні підприємства) та ключовими постачальниками комунальних послуг (напр., асоціації вчителів або соціальних працівників). *The Urbact Toolkit on stakeholder engagement*³³ містить корисні поради щодо ефективних підходів до залучення стейкхолдерів.

4. Для того, щоб залучення стейкхолдерів стало реальним, необхідно визначити ініціативи, що дозволяють співпрацювати без зволікання. Доцільно обмірковувати оголошення відкритого конкурсу нових ініціатив, реалізованих відповідно до цілей МЗК, так, щоб усі громадяни, підприємства та місцеві установи мали можливість подати свої ідеї. Приклад такого конкурсу можна знайти в Кошицях³⁴ або в Ліллі³⁵.
5. При кожній виявленій можливості необхідно переконатися, що працівники, які ведуть діалог, налаштовані сприяти імплементації окремих заходів. Слід також акцентувати увагу на співпраці і зміцненні ініціатив, які вже реалізували стейкхолдери. Завдяки співпраці будуватиметься довіра, яка є ключем до поступового перетворення одноразових ініціатив на офіційні угоди про співпрацю між містом та стейкхолдерами.

6. Важливими при сприянні МЗК є цифрові інструменти. Формування груп обговорення на існуючих платформах соціальних медіа дозволить створити цифрову спільноту без необхідності великих початкових інвестицій.³⁶

V. Оцінка правових та фінансових умов:

1. Європейська комісія наразі працює над підтримкою національних та європейських дослідницьких, політичних та законодавчих ініціатив, що можуть допомогти при створенні МЗК. Нові результати регулярно публікуються, і за ними варто стежити.
2. Залучення міст може значно зміцнити дискусію на національному рівні. Необхідно обмірковувати пропозицію долучитися й іншим містам та вивчити розвиток МЗК в країні, а згодом спільно почати діалог з центральною владою. У разі необхідності для координації цього діалогу необхідно скористатися організацією третьої сторони (напр., національною асоціацією міст). Такі ініціативи, як *Green Deal Going Local*³⁷, також можуть допомогти визначити інші міста, які працюють над МЗК (не лише у своїй, але й у сусідніх країнах)³⁸.
3. При реалізації МЗК та досягненні його цілей не варто покладатися лише на внутрішнє фінансування. Існують інші джерела фінансування, в межах яких може бути план підтриманий (напр., зелені позики та облігації, приватні інвестиції, фінансові інструменти ЄС, ґранти з проектів).
4. Необхідно вивчити здатність публічних інвестицій генерувати дохід і зрозуміти, наскільки подальше впровадження МЗК є фінансово самоокупним і які будуть потрібні додаткові фінансові кошти для підтримки МЗК. Моделі партисипативного управління можуть призвести до партисипативного фінансування. Чим більше місцевих стейкхолдерів, підприємств та установ залучено

33 Див. на: <https://urbact.eu/tool-category/engaging-stakeholders>

34 Див. сторінку: <http://kosice.green/zelena-grantova-vyzva/>

35 Інформація про Лілль: <https://www.designiscapital.com/en/poc>

36 З прикладами таких інструментів і способом роботи з ними можна ознайомитися на сторінці <https://www.shareable.net/14-online-platforms-that-boost-civic-engagement/>

37 Див. на: <https://cor.europa.eu/en/engage/Pages/green-deal.aspx>

38 Також корисну інформацію надає ICLEI – Local Governments for Sustainability на сторінці <https://iclei-europe.org/>

до реалізації МЗК, тим більша ймовірність, що вони залучать власні фінансові ресурси для просування вперед. Пряме державне фінансування слід використовувати лише як крайній засіб і лише для проектів, які неможливо/не вдалося профінансувати за рахунок приватного капіталу.

VI. Реалізація угод та пілотних проектів:

1. Вирішальне значення для успіху МЗК мають регулярні зустрічі під час роботи над наскрізними темами, конкретними темами та ініціативами, в межах яких підтримується співпраця та обмін знаннями.
2. Необхідно розвивати взаємні домовленості між стейкголде-рами, не виключаючи бізнес-компанії, організації громадянського суспільства та місцеве самоврядування. Угоди мають визначати конкретні ініціативи чи дії, які мають бути здійснені, а також визначати ролі різних залучених партнерів.
3. Угода про виділення необхідних коштів і планів з термінами реалізації ініціатив і дій становить невід'ємну частину процесу.
4. Повністю відкритою має бути інформація про діяльність, прогрес, результати та виклики для нових ініціатив. Доцільно обмірковувати створення єдиної цифрової платформи, присвяченої ініціативам та крокам в межах МЗК (напр., разом із платформою див. пункт IV.6).

VII. Оцінка процедури та інформування про результати:

1. МЗК має бути пружним і реагувати на нові виклики та можливості. Керівна група МЗК (створена за п. 2) повинна проводити регулярний і прозорий моніторинг, щоб оцінити прогрес у досягненні цілей і визначити сфери та проблеми, де потрібне втручання міста.

2. Діалог має принципове значення. На місцевому рівні необхідно популяризувати своє бачення, прогрес і успіхи, а також ділитися знаннями та висновками так, щоб це легко розуміла місцева громада.
3. З метою обміну досвідом та кращими практиками на етапі впровадження доцільно розвивати контакти з іншими міс-тами, які впроваджують МЗК. Такі організації, як ICLEI, часто організовують і сприяють обміну знаннями та стратегіями з іншими пілотними містами та Європейською комісією.

Як створити МЗК крок за кроком, **2-й етап** – розширення/scaling up (зміни порівняно з 1-м етапом):

1. Створення передумов.
2. **Формалізація структури ведення МЗК.**
3. Перегляд наявних стратегічних рамок (**і створення нових, якщо це необхідно**).
4. Згуртування місцевих стейкхолдерів навколо нових можливостей.
5. Оцінка правових та фінансових умов.
6. Виконання **інших угод у більшому обсязі**.
7. Оцінювання та діалог.

3.3 Основні принципи ефективного спілкування і приклади кліматичного діалогу

(опрацьовано за публікацією «Як вести діалог про зміну клімату на місцевому та регіональному рівнях», CI2, o.p.s., 2020³⁹)

1. Якісні зміни в дискусії про зміну клімату та сталість

Важливо, щоб загальносуспільна дискусія на тему зміни клімату була насамперед присвячена пошуку консенсусу щодо конкретних кліматичних заходів. Майже півстоліття применшувався вплив людської діяльності на безпрецедентні темпи зміни клімату – про це слід забути, а натомість зосередити увагу на вирішенні триваючої кліматичної кризи на всіх рівнях – глобальному, національному, а також регіональному та місцевому. Саме міста разом із бізнес-сектором відіграватимуть ключову роль у впровадженні кліматичних та сталих заходів на практиці, а ступінь успіху в реалізації окремих проектів вирішальним чином впливатиме на сприйняття цих заходів широкою громадськістю.

2. Дискусія на підставі фактів

Рівень наукових знань про зміну клімату за останні кілька десятиліть підвищився до такого рівня, що можна представити громадськості чіткі дані про швидкість потепління, приклади посухи чи прояви інших екстремальних метеорологічних явищ. Ці абсолютно негативні прояви та наслідки зміни клімату можна безпосередньо проаналізувати стосовно конкретних міст і регіонів, що також покращує обізнаність місцевого населення про те, наскільки це серйозна проблема. У діалозі з громадянами завжди бажано наголошувати на найбільш серйозних проявах

і наслідках зміни клімату для даної місцевості, і робити це за допомогою графіків, які показують, до прикладу, зростання середньорічної температури за останні кілька років або розподіл опадів протягом року в межах певної місцевості.

3. Приклади та конкретні випадки зацікавлять

Громадськість краще усвідомить важливість кліматичних заходів, якщо вона зможе ознайомитися з уже існуючими прикладами належної практики, бажано з сусідньої місцевості. Тут гарним прикладом можуть слугувати історії звичайних людей, які усвідомили наслідки зміни клімату та стали активніше займатися захистом клімату, напр. у вигляді ревіталізації водно-болотних угідь та ставків, шляхом купівлі т.зв. екологічної електрики або віддаючи перевагу громадському транспорту. При дискусії про кожний кліматичний захід діє принцип – завжди чітко пояснюйте людям, який позитивний ефект матиме впровадження конкретного заходу для даного села, громади чи для них самих. І, крім згадки про певну відчутну користь кожного заходу, завжди варто нагадати про захист здоров'я населення та відповідальність усіх нас перед майбутніми поколіннями, щоб ми передали їм планету Земля в найбільш збереженому вигляді.

4. Завжди починайте з себе

Поділіться своїм власним прикладом дій для зменшення особистого вуглецевого сліду. З цього добре почати, коли ви намагаєтеся переконати інших, що охорона клімату справді стосується кожного. Але будьте обережні, щоб представлені зусилля не звучали як повчання та наставництво, люди повинні самі визначити, у якій сфері повсякденного життя вони готові змінити свою звичну поведінку. Для одних пріоритет це озеленення даху власного будинку, а інші напр. можуть обмежити споживання м'яса, купувати місцеві продукти.

39 З посібником можна ознайомитися на сторінці: https://ci2.co.cz/sites/default/files/souboryredakce/ci2_klimasemeni_publikace_web.pdf

5. Не політизуйте тему

Питання захисту клімату – це насамперед величезна соціальна тема, яка впливає на різні аспекти життя. Зводити тему лише на політичний підтекст та використовувати різноманітні недоречні та поляризуючі суспільство аббревіатури (такі як «зелена ліва ідеологія», панікери / заперечувачі клімату, консерватори / ліберали) означає звести всю дискусію нанівець.

6. Важливість співпраці

Ключем до впровадження ефективних кліматичних заходів є безумовне залучення найрізноманітнішої групи місцевих представників, т.зв. стейкхолдерів. Незалежно від того, чи мова йде про великі або малі підприємства, некомерційні організації та об'єднання, місцеві школи чи активних громадян, які намагаються покращувати обізнаність мешканців про важливість впровадження конкретних кліматичних заходів. Умовою є їхнє залучення до процесу прийняття рішень, діалогу, реалізації та оцінювання.

7. Можливість, а не загроза

Захист клімату – це нестримний тренд, якого дотримується переважна більшість країн-членів ЄС. Завдяки значним інвестиціям у сталі технології з низьким рівнем викидів (з одночасним поступовим відходом від викопного палива) вони підтверджують, що вони також розуміють зміну клімату як інструмент зміцнення конкурентоспроможності власної економіки а отже, покращення рівня життя населення та зміцнення соціальної згуртованості всередині суспільства. Захист клімату це унікальна можливість насамперед для таких країн, як Словаччина чи Україна, економіка яких ґрунтується на промисловому виробництві. Адже завдяки підтримці стратегій, політик та фінансових інструментів ЄС можна започаткувати вкрай необхідну трансформацію промисловості і так вступити у XXI століття.

3.4 Інструменти оцінки й моніторингу та індикатори сталості

Важливими для досягнення цілей міста у сфері сталого розвитку є оцінка та моніторинг ефективності сталого розвитку. Проте наразі немає повного набору індикаторів, які б оцінювали реалізацію ЄЗК в містах. Частково це пов'язано з тим, що ми все ще знаходимося на початку впровадження ЄЗК та МЗК, а необхідні інструменти ще тільки створюються. Проте можна скористатися інструментами, які були створені протягом останніх двох десятиліть у контексті інших ініціатив і які можуть допомогти містам. Їх вибір залежить від ступеня амбіційності даного міста. Також можливо, навіть доцільно, по-різному комбінувати наявні інструменти залежно від сфер, у яких міста ставлять свої цілі (можливі приклади стратегій, у рамках яких міста визначають свої цілі, наведено в розділі 3.1).

Базовий і стартовий набір індикаторів запропоновано в інструменті ЄС під назвою *Green City Accord*⁴⁰, мета якого мотивувати міста бути зеленішими та здоровішими. Більш просунутим індикатором для звітування про ефективність сталості міста є т.зв. *European Common Indicators (ECI)*.⁴¹ Набір індикаторів ECI складається з 10 показників:

1. Задоволеність мешканців місцевою громадою.
2. Вуглецевий слід – Місцевий внесок у глобальну зміну клімату.
3. Мобільність і місцеве перевезення пасажирів.
4. Доступність громадського простору і послуг.
5. Якість місцевого повітря.
6. Добирання дітей в школу й зі школи.
7. Безробіття.
8. Шумове забруднення навколишнього середовища.

40 https://ec.europa.eu/environment/green-city-accord/monitoring-framework_en

41 https://www.gdrc.org/uem/footprints/eci_final_report.pdf

9. Використання території в контексті сталості.
10. Екологічний слід міста.

У зв'язку зі станом соціальної економіки та діяльністю соціальних підприємств можна використовувати напр. інструмент, розроблений у співпраці між ЄК та ОЕСР, спрямований на оцінку стану екосистеми соціальної економіки⁴². Ним оцінюються якість 7 ключових тем, а саме:

1. Культурний контекст, що підтримує соціальне підприємництво.
2. Інституційні рамки.
3. Нормативно-правова база.
4. Доступ до фінансових ресурсів.
5. Доступ до ринку.
6. Формування навичок і розвитку бізнесу.
7. Управління, вимірювання та звітування про вплив.

Важливість моніторингу сталості зростає дуже швидко. Характер цієї зміни суттєво ілюструє запровадження т.зв. *Таксономії*⁴³, яка визначає поняття сталої діяльності, і дає банкам та інвесторам підказку, куди спрямувати свої фінансові інструменти й операції. Мета таксономії полягає в тому, щоб допомогти накопичити на європейському континенті 1 трильйон євро приватних і публічних ресурсів на рік для трансформації континентальної економіки в напрямку сталості й соціальної гармонії. Згідно з таксономією, стала діяльність – це діяльність, яка значною мірою сприяє досягненню принаймні однієї із шести цілей, відповідає технічним критеріям звітності, не становить істотної загрози для інших п'яти цілей і здійснюється з дотриманням соціальних гарантій і прав людини.

До згаданих шести цілей належать:

- Пом'якшення наслідків зміни клімату;
- Адаптація до зміни клімату;

- Стале використання та захист водних і морських ресурсів;
- Перехід до циркулярної економіки;
- Запобігання та контроль забруднення навколишнього середовища;
- Захист і відновлення біорізноманіття та екосистем.

Таксономія та її звітність сьогодні є обов'язковою для компаній, кількість працівників яких перевищує 250, а оборот становить понад 40 мільйонів євро (з 2023 р. частково, а з 2024 р. повністю). Однак ці компанії повинні будуть продемонструвати елементарне виконання Таксономії у своєму ланцюжку поставок, що опосередковано вплине на міста та їхні жителів. Водночас можна припустити, що це лише початок і коло обов'язкових суб'єктів поступово розширюватиметься.

Ця Таксономія прямо не стосується українських суб'єктів господарювання, але якщо вони є частиною ланцюжків поставання зобов'язаних у цьому плані суб'єктів господарювання ЄС, то вплив відіб'ється і на них. До прикладу, буде запроваджено т.зв. *механізм вуглецевої компенсації на кордоні* (СВАМ)⁴⁴, метою якого є запобігання переміщенню вуглецевих процесів за межі ЄС і таким чином обхід кліматичних цілей ЄС. Це також стосується захисту суб'єктів господарювання ЄС від тих суб'єктів із третіх країн, які не відповідають жорстким кліматичним критеріям. Отже, можна стверджувати, що ті, хто не готується до переходу до сталості та не буде про це належним чином, прозоро та публічно звітувати (т.зв. нефінансова звітність), поступово матимуть обмежений доступ до фінансових інструментів, як державних, так і насамперед приватних.

42 <https://betterentrepreneurship.eu/en/node/802>

43 https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/sustainable-finance/eu-taxonomy-sustainable-activities_en

44 https://ec.europa.eu/taxation_customs/green-taxation-0/carbon-border-adjustment-mechanism_en

Висновки й стратегічні рекомендації

Висно- вок

Дане дослідження повинне сприяти досягненню однієї з цілей – підтримка створення та реалізації планів дій на підтримку зелених і соціальних інновацій та підприємництва в трьох містах-партнерах проекту. Як ми показали на прикладі наявних поступів у Кошицях, Харкові, Ужгороді та Норвегії⁴⁵, тут існує сегмент підходів, що розвивається. Водночас аналіз ситуації та дискусії під час робочих зустрічей вказують на те, що пов'язати екологічні та кліматичні цілі з соціальною інклюзією і соціальним підприємництвом не легко, але необхідно.

На додаток до класичних перешкод, з якими стикається кожен бізнес, таких як високі капітальні витрати, фахова підготовка і навички, для інтеграції соціальних та екологічних цілей необхідна якісна міська політика, в межах якої формуються рамки для просування зелених і соціальних інновацій, а також для екологічного і соціального підприємництва в цих сферах.

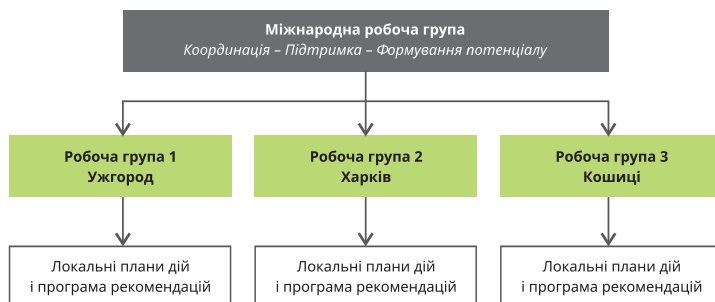
Кроком у цьому напрямку в рамках проекту мають стати плани дій щодо зелених та соціальних інновацій з акцентом на зелене та соціальне підприємництво. План дій – це інструмент, який допомагає запустити процеси, визначити можливі кроки чи завдання, які необхідно імплементувати для досягнення цілей. Це невід'ємна частина процесу стратегічного планування, він допомагає покращити планування командної роботи. Цілі повинні бути закріплені в місцевому контексті і, отже, не можуть мати єдиних рамок і повинні завжди ґрунтуватися на конкретних умовах, стані управління та участі громадськості в даному місті та в даному контексті.

Як показано на малюнку 2, структура співпраці в рамках проекту та під час підготовки планів дій формується в міжнародній робочій групі, яка за підтримки норвезьких партнерів проекту допомагає передавати приклади доброї практики, ноу-хау та навичок. Місцеві робочі групи згодом розробляють свої міські плани, які відповідають місцевому контексту й потребам. (Малюнок 3.)

45 Див. https://ceea-cooperation.com/docs/CEEA_12P_HQ.pdf

Малюнок 2.

Структура співпраці в рамках проекту та під час підготовки планів дій.

Основні принципи для підготовки плану дій можна коротко підсумувати в таких пунктах:

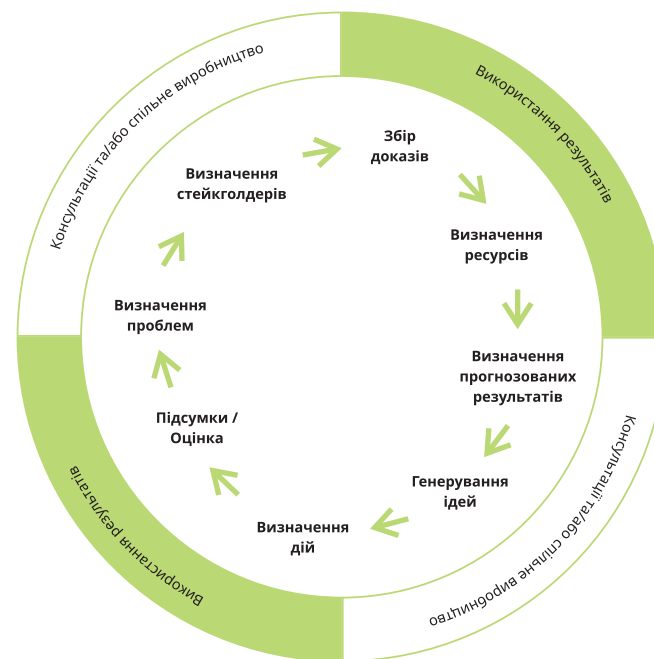
- Існують перевірені підходи, але не єдиний формат або «одна форма для всіх».
- Вони повинні відображати політичні виклики або процеси, територію та місцевий контекст, у якому пропонується впровадження.
- Потрібна чітка цільова спрямованість і зв'язок соціальної та зеленої програми.
- Вони базуються на підході участі та залученні зацікавлених сторін.

У деяких випадках плани дій будуть засобом комунікації. В інших мова буде швидше про визначення цього комплексу дій та підготовку міста й громадськості до нових сфер діяльності.

У випадку проекту «Міста в розширеному європейському просторі: спільний розвиток потенціалу державних установ шляхом словацько-українського транскордонного співробітництва та підвищення доброчесності в державних справах» (СЕЕА) та його міст-учасників – Кошиць, Харкова й Ужгорода – підготовка планів дій буде ґрунтуватися на поєднанні міжнародної та міської діяльності.

Малюнок 3.

Цикл планування для підготовки та виконання планів дій⁴⁶

Таблиця 1.

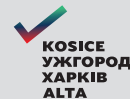
Рамковий підхід до підготовки планів дій у контексті припущень та ризиків

Передумова	Ризик	Пропонована стратегія керування ризиками
Міста зацікавлені, вони підтримують плани у цій сфері	В містах недостатньо ноу-хау та ресурсів	Розбудова потенціалу та формування підтримки шляхом комбінування ресурсів
Успішний підхід до Плану дій (ПД) має базуватися на синергії між стратегічними цілями розвитку та місцевими можливостями	ПД провалиться, місцеві зацікавлені сторони ним не скористаються через брак ноу-хау, можливостей або ресурсів	Підтримка запропонованого ПД шляхом соціально-економічної оцінки місцевого потенціалу, руййних факторів і бар'єрів, цільова підтримка зацікавлених сторін
ПД має базуватися на дослідженні стратегічних цілей замість звичайних підходів	Складно з точки зору сталості	Надання однакових можливостей і сприяння досягненню стратегічних цілей міст, одночасно сприяючи розумному зростанню та конкурентоспроможності
Успішний ПД повинен вимагати залучення широкого кола зацікавлених сторін і урізноманітнити підходи	Брак часу, відсутність інтересу	Побудова процесу із широким залученням зацікавлених сторін і на основі прозорості

Посилання та корисні лінки

1. CDP. Disclosure Insight Action. Cities 2020 Scoring Introduction. <https://guidance.cdp.net/en/guidance?cid=16&ctype=theme&idtype=ThemeID&incchild=1µsite=0&otype=ScoringModule>
2. Doughnut Economics Action Lab, Biomimicry 3.8, C40 Cities and Circle Economy. Creating City Portraits. A methodological guide from The Thriving Cities Initiative. Oxford, 2020. <https://doughnuteconomics.org/Creating-City-Portraits-Methodology.pdf>
3. European Commission, (2017). Report from the Commission to the Council on the Urban Agenda for the EU. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/themes/urban-development/report_urban_agenda2017_en.pdf
4. European Commission. Green City Accord. https://ec.europa.eu/environment/green-city-accord_en
5. European Commission. EU Green Capital & EU Green Leaf Awards. <https://ec.europa.eu/environment/europeangreencapital/>
6. European Commission. EU Mission: Climate-Neutral and Smart Cities. https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe/eu-missions-horizon-europe/climate-neutral-and-smart-cities_en
7. European Commission. New Leipzig Charter – The transformative power of cities for the common good. https://ec.europa.eu/regional_policy/en/newsroom/news/2020/12/12-08-2020-new-leipzig-charter-the-transformative-power-of-cities-for-the-common-good
8. European Circular Cities Declaration. https://circularcitiesdeclaration.eu/fileadmin/user_upload/Images/Pages/Images/Circular_City_Declaration/CircularCitiesDeclaration.pdf
9. European Commission, Directorate-General for Research and Innovation, Gronkiewicz-Waltz, H., Larsson, A., Boni, A. et al., *100 climate-neutral cities by 2030 - by and for the citizens – Report of the mission board for climate-neutral and smart cities*, Publications Office, 2020, <https://data.europa.eu/doi/10.2777/46063>
10. European Commission. Covenant of Mayors – Europe. <https://www.covenantofmayors.eu/>

11. European Commission, Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, Executive Agency for Small and Medium-sized Enterprises, Durieux, E., Hidson, M., *Local green deals – A blueprint for action – The European Commission's 100 intelligent cities challenge*, Publications Office, 2021, <https://data.europa.eu/doi/10.2826/94389>
12. European Commission. Monitoring Framework. https://ec.europa.eu/environment/green-city-accord/monitoring-framework_en
13. European Commission. European Common Indicators. Towards a Local Sustainability Profile. https://www.gdrc.org/uem/footprints/eci_final_report.pdf
14. European Commission. EU taxonomy for sustainable activities. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/sustainable-finance/eu-taxonomy-sustainable-activities_en
15. European Committee of the Regions. Green Deal Going Local. <https://cor.europa.eu/en/engage/Pages/green-deal.aspx>
16. Európska komisia, Generálne riaditeľstvo pre komunikáciu, (2017). *Biela kniha o budúcnosti Európy : úvahy a scenáre pre štáty EÚ-27 k vývoju do roku 2025*, Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2775/88238>
17. <https://iclei-europe.org/>
18. ICLEI – Local Governments for Sustainability, 2021. Guide on Connecting Green Recovery and Resilience in Cities – Resilient Cities Action Package 2021 (ReCAP21). Bonn, Germany
19. MPSVaR SR, (2022). Správa o stave ekosystému sociálnych inovácií na Slovensku, Bratislava. https://www.mpsvr.sk/files/sk/uvodna-stranka/narodne-kompetencne-centrum-socialne-inovacie/dokumenty/sprava-stave-ekosystemu-si-slovensku_mpsvr-sr_022022.pdf
20. Polačková Zuzana a kol. Ročenka sociálneho podnikania. CSPV SAV, 2019. ISBN 978-80-89524-31-0 <https://www.prog.sav.sk/wp-content/uploads/Rocenka-socialneho-podnikania.pdf>
21. PwC. State of Climate Tech 2021. Scaling breakthroughs for net zero. <https://www.pwc.com/gx/en/services/sustainability/publications/state-of-climate-tech.html>
22. https://past-conferences.sustainablecities.eu/fileadmin/user_upload/_temp_/Mannheim2020/Message/Mannheim-Message.pdf
23. Science Based Targets Network. Global Commons Alliance. Science-Based Climate Targets: A Guide for Cities. November 2020. <https://sciencebasedtargetsnetwork.org/wp-content/uploads/2021/04/SBTs-for-cities-guide.pdf>
24. SHAREABLE. 14 Online Platforms that Boost Civic Engagement. <https://www.shareable.net/14-online-platforms-that-boost-civic-engagement/>
25. Social Business in UA. Social Entrepreneurship in Ukraine: An Effective Tool for Overcoming Challenges? https://socialbusiness.in.ua/knowledge_base/social-entrepreneurship-in-ukraine-an-effective-tool-for-overcoming-challenges/#:~:text=According%20to%20the%20data%20from,enterprises%20at%20up%20to%201%2C000
26. Stockholm Resilience Centre. Stockholm University. Planetary Boundaries. <https://stockholmresilience.org/research/planetary-boundaries.html>
27. Sustainable Cities Platform. <https://sustainablecities.eu/endorsers-basquedeclaration/>
28. SUSTO. Sustainability Tools. <https://susto.earth/>
29. Tichý D., 2020. Jak komunikovat změnu klimatu na lokální a regionální úrovni. Rudná: CI2, o. p. s., 20 s. https://ci2.co.cz/sites/default/files/souboryredakce/ci2_klimasemeni_publikace_web.pdf
30. Tucet príkladov dobrej praxe. https://ceea-cooperation.com/docs/CEEA_12P_HQ.pdf
31. United Nations. Sustainable Development. The 17 Goals. <https://sdgs.un.org/goals>
32. United Nations. 68% of the world population projected to live in urban areas by 2050. <https://www.un.org/development/desa/en/news/population/2018-revision-of-world-urbanization-prospects.html>
33. URBACT. Engaging Stakeholders. <https://urbact.eu/tool-category/engaging-stakeholders>
34. URBACT, 2016. URBACT GUIDANCE. Performance in policy-making. https://urbact.eu/sites/default/files/urbact_guidance_-_performance_in_policy-making_1.pdf

Cities in the
Enlarged
European
Area

Iceland
Liechtenstein
Norway grants

Гранти ЄЕЗ представляють внесок Ісландії, Ліхтенштейну та Норвегії в зелену, конкурентоспроможну та інклюзивну Європу.

У них передбачено дві основні цілі: зменшення економічних і соціальних відмінностей у Європі та зміцнення взаємовідносин між країнами-донорами та 15 країнами ЄС у Центральній і Східній Європі та Балтії.

Три держави-донори тісно співпрацюють з ЄС через Угоду про Європейську економічну зону (ЄЕЗ). Протягом 1994 – 2014 рр. вони поступово через грантові схеми виділили 3,3 млрд. євро. Гранти ЄЕЗ за період 2014 – 2021 рр. становлять 1,55 млрд. євро. Пріоритетами цього періоду є:

1. Інновації, дослідження, освіта та конкуренція – здатність.
2. Соціальна інтеграція, зайнятість молоді та ліквідація бідності.
3. Навколишнє середовище, енергетика, зміна клімату та низьковуглецева економіка.
4. Культура, громадянське суспільство, ефективне врядування та основні права.
5. Юстиція та внутрішні справи.

Гранти ЄЕЗ спільно фінансуються Ісландією, Ліхтенштейном і Норвегією відповідно до їх ВВП.

Право на отримання цих грантів відбиває критерії, передбачені для Фонду гуртування ЄС, що призначений для держав-членів з валовим національним продуктом (ВНП) на душу населення нижчим за 90% від середнього в ЄС.

Усі проекти у розмірі 15% співфінансуються з державного бюджету Словачкої Республіки.

Working together for a **green**,
competitive and **inclusive** Europe